QARAQALPAQ TILI SABAǴINDA INTERAKTIV METODLARDAN PAYDALANIW

Seytimova Ziynegúl Mırzabekovna
Qaraqalpaqstan Respublikası Ámiwdárya rayonı Mektepke shekemgi hám mektep bilimlendiriw bólimine qarաslı 16-sanlı IDUM nıń birinshi kategoriyalı qaraqalpaq (mámleketlik) tili oqıtıwshısı
https://doi.org/10.5281/zenodo.15543698

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 20- May 2025 yil
Ma'qullandi: 25-May 2025 yil
Nashr qilindi: 29-May 2025 yil

KEY WORDS

Interaktiv, 4K, illustraciyalıq metod, RAFT texnologiyası, bes barmaq metodı, reflekciya

ABSTRACT

Bul metodikalıq usınısta qaraqalpaq tilin oqıtıwda innovaciyalıq texnologiyalardan nátiyjeli paydalanıw máselesi sáwlelendiriledi. Zamanagóy interaktiv texnologiyalarınıń til úyreniw procesine tásiri, roli hám sanlı resurslardıń abzallıqları tallanadı. Sonday-aq, XXI ásirdiń 4K modeline (kommunikativlik, kollobaraciya, kritik, kreativlik) tiykarlanǵan halda oqıwshılardıń zaman talaplarına mas ráwishte bilim, kónlikpelerine iye bolıwına járdem beredi. Izertlew nátiyjeleri qaraqalpaq tilin oqıtıwda oqıwshılardıń til úyreniwge bolǵan qızıǵıwshılıǵın kúsheytiwge xızmet etedi. Usınısta integraciya fánler ara, kásipler ara baylanıslar berilgen.

Respublikamızda bilimlendiriw rawajlanıwın támiyinleytuǵın básekige shıdamlı kadrlar tayarlaw, jaslardıń sapalı bilim alıwı ushın tiyisli sharayatlar jaratıw hám innovaciyalıq texnologiyalardan paydalanıwǵa ayrıqsha itibar berilmekte. Kadrlar tayarlaw processin rawajlandırıw: bunıń ushın "2026-jılǵa shekem oqıw baǵdarlamaları hám sabaqlıqlardı aldıńǵı sırt el tájiriybeleri tiykarında qayta kórip shıǵıwdı ámeliyatqa engiziw, wazıypasınıń belgileniwi úzliksiz bilimlendiriw sisteması, atap aytqanda, qaraqalpaq tilin oqıtıwdı jáhán standartları tiykarında reformalaw házirgi oqıw baǵdarlamalarınıń mazmunın sociallıq jámiyet rawajlanıwı talaplarına sáykeslendiriw, beyimlestiriw hám integraciyalaw, jańa áwlad sabaqlıqların jaratıwda teoriya hám ámeliyat úylesimlilik principine tayanıw aldıńǵı tájiriybelerge integraciyalanǵan pedagogikalıq programmalıq qurallardı islep shıǵıwǵa bolǵan mútájlikti támiyinlewge xızmet etedi.

Qaraqalpaq tili bilimlendiriwine zamanagóy sabaq túrlerin alıp kiriw, olardı bilimlendiriw mazmunına sińdiriw, sabaq ótiwdiń jańasha usılların tabıw mámleketlik bilimlendiriw standartları talapların orınlawǵa imkaniyat jaratadı. Qaraqalpaq tili sabaqlarında oqıwshılardı ádep-ikramlılıq jaqtan tárbiyalaw, ulıwma insanıylıq hám milliy qádiriyatlarǵa sadıqlıq, milliy tilge, óz xalqınıń qádiriyatı hám dástúrlerine qızıǵıwshılıq oyatıwı ayrıqsha áhmiyetke iye.

Házirgi kúnde oqıtıwdıń jańa usılların qollanıw zárúrligi payda bolmaqta. Usıǵan baylanıslı jańa pedagogikalıq texnologiya hám interaktiv usıllar degen túsinikler de payda boldı. Hár bir pándi oqıtıwdıń nátiyjeliligi oqıtıwshınıń oqıtıw metodların jaqsı biliwi, metodtı tańlay biliwi hám onı qollanıp biliwi menen baylanıslı. Oqıtıw metodların tańlawda

eki eń áhmiyetli másele kózde tutıladı:

a) oqıwshılardıń teoriyalıq bilimdi iyelew qábileti;

b) úyrenilgen bilimdi ámeliy shınıǵıwlar menen sapalı ózlestiriw hám ámelde qollana biliwi.

Dúnya júzi didaktik alımları keyingi jıllarda tálim metodları hám olardıń mazmunına baylanıslı ilimiy izertlewler alıp bardı. Olar oqıtıw metodlarına túrlishe talqı jasaydı.

İnteraktiv sózi inglisshe “INTER" óz-ara “act”-háreket mánisin bildirip, interaktivlik óz ara birgelikte háreket etiw, birge islesiw, sóylesiw, birgelikte ózlestiriw degen mánilerde qollanıladı. İnteraktiv oqıtıw birinshi gezekte oqıwshılardıń óz ara gúrrińlesiwi, pikir alısıwı, bir-birine úyretiwi arqalı bilimlerdi ózlestiriwge baǵdarlanǵan pedagogikalıq xızmet. İnteraktiv oqıtıw usılları oqıwshılardıń bilim alıw múmkinshiligin, olardıń belsendiligin rawajlandıradı. Házirgi kúnde ilimpaz metodistler hám tájiriybeli oqıtıwshılar tárepinen interaktiv oqıtıwdıń topar jumısınıń birneshe formaları islep shıǵılǵan. İnteraktiv usıllardıń ishinde eń keń tarqalǵanı klaster-oqıw diskussiyası, dóńgelek stol, zigzak, aqıl hújimi, Venn diagramması t.b. esaplanadı. Bunnan basqa jańa texnologiyalar, jańa modeler bilimlendiriw prossesine kirip kelmekte. Sabaq waqtında oqıwshılar tárepinen aldın-ala belgili dárejede túsinigi bar qandayda bir másele talqılansa bul usıl nátiyjelirek boladı. Sonday-aq, talqılanıp atırǵan temalar jabıq hám tar úyrenilmewi kerek. Máselen, til haqqında maǵlıwmat bergende, onı hár tárepleme úyreniw talap etiledi. Til degen ne? degen sorawǵa hár kim ózinshe juwap izleydi. Pikirler talqılanadı, ulıwmalastırıladı. Bunday oqıtıw dúnyada aktual esaplanadı hám adamnan tek ǵana logikalıq oylawdı talap etpesten, al basqalardıń pikirlerin húrmet etiwdi de talap etedi.

Metod-grekshe sóz bolıp izleniw yaki biliw jolı teoriyası, táliymatı mánilerin bildiredi. Anıq wazıypanı sheshiwge baǵdarlanǵan, barlıqtı ámeliy yaki teoriyalıq ózlestiriw jollarınıń jıyındısı. Metod-tálim alıwshı menen tálim beriwshiniń belgili bir maqsetke qaratılǵan birgeliktegi jumısın shólkemlestiriwdiń tártipke salınǵan usıllar jıyındısı. Usıl-tálim alıwshı hám tálim beriwshiniń birgeliktegi jumısların shólkemlestiriw, oqıwshılarǵa bilim beriw hám kónliktiriw jolları. Túsindiriw metodında dóretiwshi tárepinen bilimler tayar halında beriledi. Teoriyalıq material túsindiriledi hám mısallar menen dálillenedi. Oqıwshı onı tıńlaydı hám yadta saqlawǵa háreket jasaydı.

«RAFT» texnologiyası:RAFT (Rol, Auditoriya, Forma, Tema) - bul oqıwshılardıń dóretiwshilik pikirlewin rawajlandırıwǵa xızmet etiwshi innovaciyalıq texnologiyalardan biri bolıp, oqıwshılarǵa túrli rollerge kirip, belgili bir auditoriyaǵa sáykes keletuǵın formatta jazba yamasa awızeki sóylewdi qáliplestiriw imkaniyatın beredi.

Metodı dáslep AQShta islep shıǵılǵan bolıp, 1980-jıllarda bilimlendiriw hám pedagogikalıq izertlewler tarawında qollanıla baslanǵan. Bul metodtıń tiykarǵı maqseti oqıwshılardıń jazıw kónlikpelerin rawajlandırıw, sın kózqarastan hám dóretiwshilik pikirlewdi qáliplestiriwden ibarat.Dáslep jazba sóylewdi rawajlandırıw boyınsha izertlewler alıp barǵan amerikalı pedagoglar tárepinen jolǵa qoyılǵan. Olardıń pikirinshe, dástúriy jazıw sabaqları kóbinese sheklengen bolıp, oqıwshılarǵa dóretiwshilik hám anıq jaǵdaylarda qalay jazıw kerekligin túsiniw imkaniyatın bermegen. Sol sebepli, RAFT metodı islep shıǵıldı hám ámeliyatqa engizildi.

Házirgi kúnde RAFT metodı tek ǵana inglis tili yamasa ádebiyat pánlerinde emes, al basqa tillerdi oqıtıwda, sonıń ishinde, qaraqalpaq tilin oqıtıwda da tabıslı qollanılmaqta. Bul

metod arqalı oqıwshılardıń jazıw kónlikpelerin rawajlandırıw, logikalıq hám dóretiwshilik pikirlewge shaqırıw múmkin.

RAFT texnologiyasının tiykargı elementleri:

1. R (Rol): Oqıwshı qaysı shaxs yaki obraz atınan jazıwı kerekligin anıqlaydı. Máselen, shayır, jurnalist, oqıtıwshı, student, tariyxshı hám basqalar.

2. A (Auditoriya): Oqıwshı kim ushın jazıp atırgan yaki aytıp atırganın belgileydi. Mısalı, oqıwshılar, ata-analar, húkimet wákilleri, zamanlasları,jas balalar hám basqalar.

3. F (Forma): Tekst yaki sóylew qanday formada bolıwı kerek ekenligi anıqlanadı. Máselen, xat, maqala, qosıq, gúrriń, reportaj, dramalıq saxna, intervyu, daǵaza, xabar hám basqalar.

4. T (Tema): Tiykargi mazmun yaki tema anıqlanadı. Máselen, «Til mádeniyatı», «Qaraqalpaq tiliniń rawajlanıwı», «Tábiyattı qorǵaw», «Neologizimlerdi oqıtıw» sıyaqlı temalar tańlanıwı múmkin.

«Illustraciyalıq» metod: bul oqıtıw procesinde vizual qurallardan (súwretler, diagrammalar, kesteler, videolar, kartalar, slaydlar hám basqalar) paydalanıw arqalı bilim beriw usılı esaplanadı. Bul metod oqıwshılardıń informaciyanı tez hám anıq túsiniwine járdem beredi, olardıń eslep qalıw qábiletin arttıradı hám temanı qızıqlı hám nátiyjeli úyreniwge sharayat jaratadı.

Illyustraciyalıq metodlardıń tiykarǵı túrleri.

1. Kórgizbeli qurallar menen túsindiriw.

Oqıtıwshı plakatlar, sızılmalar, kesteler hám diagrammalar járdeminde temanı túsindiredi. Máselen, Qaraqalpaq tili grammatikasın oqıtıwda qaǵıyda hám mısallardı keste arqalı túsindiriw.

2. Multimedialıq illyustraciyalar.

Video sabaqlıqlar, animaciyalar, elektron kitaplar, interaktiv prezentaciyalardan paydalanıw. Máselen, Ibrayım Yusupovtıń ómiri hám dóretiwshiligi haqqında videorolik kórsetiw.

3. Súwret hám fotoillyustraciyalar.

Temaga tiyisli súwretler, súwretler, kartalar járdeminde túsindiriw.

Mısalı, Qaraqalpaq xalqınıń tariyxıy turmısın túsindiriw ushın eski súwretler hám kórkem óner shıǵarmalarınan paydalanıw.

4. Interaktiv texnologiyalar menen qollanıw.

Elektron doskalar, interaktiv testler, 3D-modellestiriw quralları arqalı túsindiriw. Máselen, til úyreniwde vizual sózliklerden paydalanıw.

Qaraqalpaq tili sabaqlarında «Naqıl-maqallar» temasında súwretli tapsırmalar arqalı oqıwshılardıń sabaqqa qızıǵıwshılıǵın arttırıwımız múmkin.

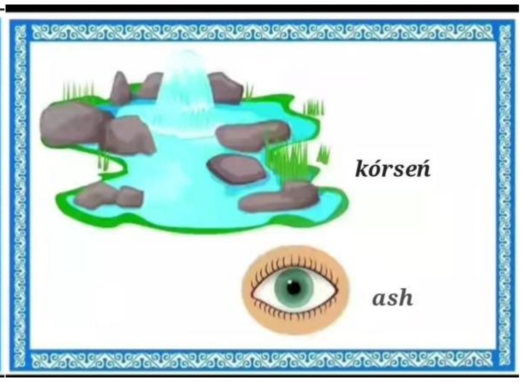

«Bes barmaq» metodı: Bul metodtı sabaq sońında ótilgen temaǵa refliksiya ushın paydalansaq boladı. «Bes barmaq» metodı - bul oqıwshılardıń pikirlew, talqılaw hám áhmiyetli maǵlıwmatlardı saylap alıw kónlikpelerin rawajlandırıwǵa xızmet etetuǵın innovaciyalıq pedagogikalıq texnikalardan biri. Bul metod oqıwshılarǵa úyrenilgen tema yaki tekstti tereń talqılaw, tiykarǵı táreplerin anıqlaw hám óz pikirlerin sistemalı bayanlaw imkaniyatın bered

«Bes barmaq» metodı qoldıń bes barmaǵına tiykarlanǵan bolıp, hár bir barmaq belgili bir soraw yaki aspektti kórsetedi. Oqıwshılar tekst yamasa temanı talqılawda tómendegi bes baǵdar boyınsha óz pikirlerin qáliplestiredi:

1. Bas barmaq (Tiykargı ideya) - Oqıwshı teksttiń yamasa temanıń tiykarǵı mazmunın bildiredi.

2. Kórsetkish barmaq (Áhmiyetli faktler) Temaga tiyisli tiykargı dáliller yaki áhmiyetli maglıwmatlar sanap ótiledi.

3. Orta barmaq (Jeke múnásibet) - Oqıwshı tema boyınsha óz pikirin hám múnásibetin bildiredi.

4. Atsız barmaq (Mısallar) - Tema yaki tekst boyınsha qosımsha mısallar, dáliller keltiriledi.

5. Kishkene barmaq (juwmaq hám usınıslar) - Oqıwshı tema boyınsha ulıwma juwmaqlar shıǵaradı hám usınıslar beredi.

Bul metodtı qaraqalpaq tiliniń barlıq sabaqlarında, basqa pánlerde de qollanıwǵa boladı.

Joqarıda keltirilgen metodlar qaraqalpaq tili sabaqlarında qollanıw ushın eń áhmiyetli, sapalı, oqıwshılardıń sabaqqa degen qızıǵıwshılıǵın arttıradı.

Ertengi keleshegimiz bolǵan ósip kiyatırǵan jas áwladtı tárbiyalawda, olarǵa tálim-tárbiya beriwde mine usınday milliyligimizdi sáwlelendiretuǵın hár qanday meyli ol qosıq bolsın, meyli dástan bolsın ruwxınan, sanasınan tereń orın alıwǵa beldi baylawımız dárkar. Búgingi jaslarımızdan eline, milliy qádiriyatlarına sadıq, onı asırap-abaylaytuǵın, ózin ańlaǵan hám joytpaytuǵın, sonday-aq, márt, batır babalardıń urpaqları ekenliginen maqtanısh etetuǵın jáne de ana watanına xızmet etetuǵın jetik insanlar bolıwına úmit etemiz.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. A.Dáwletov, Z.Ayjanova, G.Dáwletova, X.Atabaev Qaraqalpaq tili. Oqıw basqa tillerde alıp barılatuǵın klaslar ushın sabaqlıq. 5-klass. Nókis «Bilim» 2009.

2. Berdimuratov E., Pirniyazov Q. Orta mekteplerde qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası. Nókis, 1988

3. E.Berdimuratov. Házirgi qaraqalpaq tili.Leksikalogiya. Nókis. «Bilim» 1994.

4. Sh.Allaniyazova, J.Táńirbergenov. Qaraqalpaq tilin oqıtıwda innovaciyalıq texnologiyalar

(oqıw qollanba) Nókis. «Bilim». 2015.
5. Piriniyazova A., Shınnazarova S. Házirgi ádebiy til(leksikologiya)di oqıtıwda innovaciyalıq usıllar. Toshkent: Tafakkur qanoti, 2020.

INNOVATIVE
ACADEMY